

KULTURA — INSTRUMENT NEBO MOŽNOST?

A. J. Liehm

Kultura jako problém a součást politiky a odvozeně i jako problém a součást zahraniční politiky, to je otázka, na kterou hledáme stále nové a nacházíme stále stejné odpovědi.*) Kdybychom chtěli definovat jejich základní společný charakteristický rys, zjistíme, že jím je pohled na kulturu jako na nástroj politiky, vnitřní i zahraniční, jež nás v tomto případě specificky zajímá. A právě takový pohled na vzájemný vztah mezi kulturou a politikou (v našem případě zahraniční politikou) vede k tomu, že se tento instrument zbytečně oslabuje tam, kde by jím, ovšem teprve ve svých zcela odvozených důsledcích, mohl skutečně být.

Složitý vztah mezi kulturou a zahraniční politikou je především charakterizován jejich základní rozdílností. Zatímco zahraniční politika každého státu je přísně centrálně řízenou interpretací jeho zájmů, činností, která mu má ve vztahu k zahraničí vytvořit nejlepší podmínky pro co nejnornálnější a nejméně rušenou existenci v současném světě, je národní kultura souhrnem činností i hotových děl, v nichž národ ústy jejich představitelů vypovídá o svých zkušenostech, o specifice své cesty, o svých vnitřních konfliktech, o svých slabostech, o smutcích a tragédiích, a to v drtivé většině případů jako o problémech jednotlivců, kteří jsou bezpočtem variací na téma tohoto národa, bezpočtem výjimek z pravidla, bezpočtem neopakovatelných zauzení, jež sama o sobě, viděna z odstupu, nemusí znamenat mnoho, ale ve svém úhrnu tvoří onu kra-

jinu národní kultury, nad níž ční do výše kopečky, kopce, hory a velehory velkých jmen. Kultura ovšem není jen toto. Kultura je i soubor, úhrn příležitostí, jež si národ vytváří a prostřednictvím státu či jinak poskytuje svým příslušníkům k co nejúčelnějšímu, nejúplnějšímu rozvinutí duchovních sil, které jsou v tom kterém národu k dispozici. Jejich množství není neomezené, nezávisí přímo na počtu těchto příležitostí, není hodnotou, kterou lze donekonečna zvyšovat. Je to bohatství, jež vždycky zůstane omezené a s nímž je třeba velice opatrně hospodařit tak, aby z něj nic nepřišlo nazmar. Součástí nebo alespoň projevem kultury je tedy i kulturní politika toho kterého státu, a jako má stát svou kulturní politiku vnitřní, má i svou kulturní politiku zahraniční.

Kultura se ovšem v celých svých mnohatisíciletých dějinách nerozvíjí v souladu s aspiracemi státu, nýbrž velice často v rozporu s nimi, v konfliktu s mocí, s okamžitými zájmy nejenom státního aparátu, ale začasť i s tím, co dnes nazýváme společenským zájmem. Pochopitelně, že její uveřejňujeme teprve nyní. Není to naší vinou, byl tehdy zastaven.

*) Článek byl dán redakci pro 2. číslo Mezinárodních vztahů 1967 jako polemika s článkem A. Orta *Kultura jako součást zahraniční politiky*, Mezinárodní vztahy, 3/1966. Omlouváme se autorovi i čtenářům, že jej uveřejňujeme teprve nyní. Není to naší vinou, byl tehdy zastaven.

víjících individualit není, není ani kultury a dochází k přeměně kulturní mapy národa v poušť, na níž je minulost zasy-pávána — našťástí většinou marně — a přítomnost nevzniká. Důsledná integrace těchto tvůrčích jedinců se zájmy státu v tom či onom okamžiku je věc tak řídká, že ji můžeme prostě považovat toliko za výjimku z pravidla. Při zpětném pohledu na své dějiny zjišťuje však přesto každý národ, že to, co tvořilo jeho kulturu, bylo koneckonců vždycky v souladu s jeho historickým zájmem, s jeho existencí a místem v dějinách. Zjišťuje, že kultura ve své tvůrčí složce namnoze tušila víc než společnost, byla její morálkou, hygienou, svědomím a že mnohdy právě ona zpětně umožnila společnosti nestydět se sama za sebe. A stejně, pokud jde o kulturu, řečněme hmotnou, to jest o kulturní politiku jako zmíněný soubor možností a příležitostí. Nikdo ani nebude pochybovat, že kulturní politika římských papežů, medicenejské dynastie ve Florencii, francouzského absolutismu, některých německých knížat, prvních let císařského Říma, řady období v životě starověké aténské obce — abychom citovali jen příklady historicky vzdálené a umožňující nezaujatý historický pohled — že tato kulturní politika a výsledky, které přinesla, do značné míry překrývají temné stránky těchto dějinných etap, bídu lidu i zvůli vládnoucí třídy. V očích většiny lidí neexistuje dnes z těchto období vlastně nic jiného než právě tento kulturní přínos, toto kulturní dědictví. Neboť jaké procento těch, v jejichž vědomí jsou jména Řím, Atény, Florencie, Paříž, Drážďany, Výmar či Petrohrad spjata s představou kultury jako takové, má vůbec tušení, neřku-li přesnější představu, za jakých okolností tyto památníky evropské kultury vznikaly. A tak tu dnes toto dědictví stojí jako nejplatnější instrument zahraniční kulturní politiky států, jež je převzaly po svých předchůdcích a s pochopitelnou hrdostí se k nim hlásí.

Nebo Sokrates. Číše bohlavu, kterou mu stát uložil vypít v páchnoucí aténské díře, nic nezměnila na tom, že pro pověst řeckého národa ve světě znamená stokrát víc než kdejaký způsobný myslitel, který tehdy pomáhal tu Číši zvednout k jeho ústům. A Ovidius? A Dante? Thomas More? Villon? Baudelaire? Heine? Ach ne, tahle

hra je příliš nekonečná, příliš jednoznačná. Výjimky jenom potvrzují pravidla, podle nichž se hraje. Neboť Shakespeare ve svých hrách, a ony to dodnes prokazují svou neuvěřitelnou životností, nic neslevil ani společnosti, ani vládnoucí třídě, ani dvoru, a jestliže dožil svůj vcelku klidný života způsobem, jenž ho nezapíše na seznam, který jsme tu zkusmo začali, svědčí to jen o tom, že alžbětinská Anglie byla dost silná a dost mocná, aby mohla být snášenlivá. A kdybychom tu řadu začali z opačného konce, od časů nejnovějších, jmény Majakovského a Mejercholda, bratří Mannových a Tucholského a Babela a Déryho či Lukáce a Novomeského, byla by ta řada stejně bohatá a potvrdila by totéž.

Rozpornost vztahu mezi kulturou a státem má tu vlastnost, že kulturní hodnoty přetrvávají trvání rozporu, a tím nakonec vydávají svědectví i o něm samotném. To nám však zároveň umožňuje prohlásit s naprostou jistotou, že kultura jako taková, jako úhrn všech svých, i těch nejextrémnějších hodnot, je pamětí, a tudíž součástí národního života a žádný národ by nebyl tím, čím je, kdyby se částí svého kulturního dědictví odřekl. On to ovšem ani nemůže učinit, a to nakonec způsobuje, že má v kapsáři takřka všechny autory pro každou ze situací, jimiž ve věm životě prochází. A je to tak dobře.

Tento úhrn hodnot se obvykle až s odstupem stává předmětem zájmu zahraniční kulturní politiky, jež mj. právem usiluje zvyšovat autoritu své země v zahraničí. A ve století, jež v podstatné části světa dospělo k likvidaci nevědomosti staletí minulých a k velkému rozmachu civilizace a kultury, hraje lesk kultury v zahraničně politickém ohledu roli neméně významnou než právě zlato na epoletách uniform důstojníků, generálů a maršálů, kteří v čele svých armád křižovali Evropu a o jejichž vládě, císaři a králi si obyvatelé v zemích, jimiž procházeli nebo které dobývali, kdysi zvykli usuzovat právě podle těch epolet a uniform. Někteří generálové a politikové podlehlí tomuto klamnému faktu natolik, že se začali domnívat, že za vnějším leskem se ztratí vyhladovělý, odraný a císaři spílající pěšák. Jenže ono ho bylo vidět mnohdy

dokonce líp než generála ve zlatě, zdola určitě, a tehdy někteří pochopili, že slávu armád nakonec spíš než zlato na epoletách vytvářejí ti, kteří pochodují v jejich šicích. A z tohoto hlediska byl markantní rozdíl mezi granátníkem z prvního roku císařství a týmž granátníkem po Berezině či cestou k Lipsku.

Co to tedy je, kulturní postavení národa ve světě? Nepochybně úhrn jeho kultury tak, jak pronikl do vědomí světa, a zase především do vědomí zahraniční kulturní veřejnosti. Neboť ona to je, v níž toto vědomí cizí kultury vzniká, která je šíří a nakonec dává dál. (Tady se často v oblasti tak zvané zahraniční kulturní politiky rodí omyl, jehož se dopouštějí jmenovitě státy, které mají v tomto ohledu málo zkušeností. Ten omyl spočívá v představě, že v oblasti kultury, při přenášení tohoto kulturního vědomí je možný jakýsi bezprostřední styk od lidu k lidu. Nikoho přitom, zdá se mi, nenapadne velice prostá úvaha, k níž je ovšem třeba, abychom dokázali na okamžik změnit perspektivu svého pohledu. Představme si kulturní politiku malé evropské země, jako například Holandska nebo Dánska vůči Československu. A představme si, že kulturně politická úvaha tam bude vycházet z toho, že nejlepším způsobem, jak vnést vědomí existence národní české či slovenského národa, budou tak zvané masové akce. I bude k nám putovat dánský a holandský folklor, skupiny a soubory budou navazovat takřikajíc přímé kontakty s lidem a svou lidovou tvořivostí budou promlouvat od srdce k srdci. Naváží nepochybně spoustu vřelých přátelství s našimi lidmi v okresech a krajích, a mnohá z těchto přátelství vydrží nejenom celý život, ale budou ve spřátelených rodinách odevzdávána jako tradice z otce na syna. Ale Československo jako země, Češi a Slováci jako národ zůstanou těmito styky prakticky nedotčeni, za hranicemi úzkých okruhů přátel zůstane Holandsko či Dánsko i nadále zemí amsterodamského Ajaxu či cyklistů, kteří tak zdatně šlapou z Prahy do Varšavy. Představme si však, že Holanďané či Dánové přemohou strach ze vzájemné infekce idejemi, jež mnozí na obou stranách navzájem nesdílejí, a přistoupí k navazování rozsáhlých styků s českou a sloven-

skou kulturní veřejností, tedy s tou částí národa, pro kterou je oblast kultury nejvlastnějším polem působnosti. Jistou část této veřejnosti nepochybně zaujme, co je v dánské a holandské kultuře hodnotné, a začne tyto hodnoty postupně zprostředkovávat vlastnímu národu nejenom v jazyce a formě, jež jsou mu vlastní, ale navíc pod záštitou své vlastní autority v národě. A tak, jedině tak se stane, že kultura těchto malých zemí vstoupí do vědomí dalšího evropského národa, že v něm zapustí kořeny a že to bude možná vklad na několik generací. V oblasti kultury, stejně jako ve všech ostatních oblastech života platí, že prospěšné styky se navazují vždy prostřednictvím odpovídajících skupin na straně druhé.

Obchodníci se stýkají s obchodníky, i když proslulost či nedostatek proslulosti jejich zboží se pak stává záležitostí veřejnosti, tedy neobchodních vrstev. Stejně se fotbalisté především stýkají s fotbalisty, chemici s chemiky, zemědělci se zemědělci, protože ti jsou jediným možným prostředníkem styků eventuálně mnohem širších. Pověra o stycích s lidem bez prostředníků, zdá se mi, jako by u nás v teorii, byť už daleko méně v praxi, přece jen ještě dožívala.

Co tedy je kulturní postavení národa ve světě? Především souhrn minulých kulturních hodnot, které se podaří uvést do kulturního vědomí druhých národů. Není pochyb, že pro postavení Řecka jako kulturní mocnosti ve vědomí nikoli odborníků, ale národů hrají rozhodující úlohu starověké Atény, protože Hadžidakise a třeba i Děti z Pirea většina veřejnosti s Řeckem nikdy nespojovala. Nebo Itálie. Řím, Florencie, Michelangelo, Dante, to je ten arzenál, který už předem vyhrál italským vládám bitvu o proniknutí do vědomí kulturní veřejnosti (a s tím v tomto případě související bitvu o turisty). Atd. atp. Samozřejmě to neplatí obecně. Je třeba, aby velké jméno bylo ještě vždycky bezpečně spojováno se jménem země, národa, má-li z toho ta země něco mít. Třeba Rembrandt. Všude ho znají, všude se mu obdivují, ale není vůbec jisté, že ve všech očích padá zář jeho slávy i na každého Holanďana. Nebo Beethoven. Je Beethoven slávou každého Němce, je pro něj omluvou, skýtá mu alibi? Nebo Dvořák? Jsme si skutečně tak jisti, že všude, kde Dvo-

řáka hrají, bezpečně spoujují jeho jméno s národem a zemí, z nichž vyšel, a každý příslušník Dvořákova národa se pak může hřát na teplém sluníčku téhle slávy? Trosky antiky, poklady renesance září dost daleko přes všechna staletí, protože reprezentují určitý úhrn kulturních hodnot, a to úhrn velice rozsáhlý. Jednotlivá jména už tuhle roli sehrát nemohou, ta mají vlastní autonomní existenci a země či národ se na ní mohou jen tu a tam přiživit, pokud jsou dosti obratné. Vezměte třeba Sibelia. Kolik lidí, kteří často slyší v rozhlase jeho hudbu, vám bezpečně řekne, že byl Fin a nikoli třeba Švéd, nebo Dán, Nor, Holanďan a vím já. Naproti tomu finská architektura, která existuje v zemi jako celkový doklad svého organického spojení s kulturou, je nezaoprávněně právě jen finskou architekturou a Finsko se její zásluhou stalo pro mnohé kulturním pojmem, zemí, o jejímž osobitém kulturním přínosu se nepochybuje. Když Silanpää dostal Nobelovu cenu, tak se tohle tvrdit nedalo. Nebo třeba francouzské malířství, ale koneckonců i francouzská literatura, ruská literatura a anglická literatura a americká literatura. To jsou pojmy naprosto spolehlivě uložené ve vědomí národů, protože tu nejde o izolované jevy, ale o velké kulturní celky, souhrny, které přinesly cosi podstatného pro poznání a obohacení světa. Cosi tak podstatného a v takovém kvantu, že to nemohlo ve spojení se zemí, s národem uniknout pozornosti veřejnosti, tentokrát už v nejširším smyslu slova.

Zkrátka, má-li být kultura národa s tímto národem spojována zcela bezpečně, musí jít o širší celky, anebo o takový typ kultury, který svou vlastní povahou nese přímo na sobě národní ochrannou známku. Italský neorealismus je bezpečně spjat s Itálií v nejširším mezinárodním vědomí, což nelze bezpečně tvrdit ani o Moraviovi, ani o Pavesevi či Svevovi. A stejně je tomu i s československým filmem, jenž se stal ve světě pojmem, který, troufám si říci, od šestnáctého století uvedl poprvé jméno Čech, potažmo Československo do širšího světového povědomí nikoli na základě událostí z oblasti politické, jako byl Mnichov nebo Únor 1948, ale zásluhou kulturního faktu. Což lze těžko tvrdit o kterékoli jiné oblasti československé kultury, protože i avantgarda třicátých

let zůstala záležitostí pro úzký okruh znalců a nepředstavujeme si, že jména tak nesmírná jako Hašek nebo Kafka jsou bezpečně spojována s touto zemí a s její národní kulturou, nebo že vám každý řekne, že Janáček byl Čech, Moravan, Brňák, a ne třeba Polák, Srb, Chorvat, Bulhar, Rus, prostě Slovan. Jestliže se totiž národní kultura omezí na jména, na hory a velehory rostoucí z roviny, hrozí jí, že do povědomí kulturní veřejnosti ve světě vejdu tato jména jako potvrzení výjimky z pravidla, jímž je beznadějná provinčnost a průměr. Nebo snad chceme tvrdit, že Friedrich Dürrenmatt a Max Frisch jsou v tuto chvíli pro svět dokladem celkového kulturního kvasu ve Švýcarsku spíš než podnětem k úžasu, jak to, že právě v téhle zemi právě oni dva?

Je-li tedy kultura jakýmsi úhrnem duchovních hodnot, jež národ vyprodukoval v minulosti a produkuje v přítomnosti, bude patrně zájem posilování mezinárodní prestiže země upřen jednak k otázce, co tato kultura nesporně přinesla lidstvu jako vlastní národní přídavek k úhrnu hodnot obecných, jednak k tomu, jak do této pokladnice přispívá dnes a je-li z tohoto hlediska materiální silou, s níž může počítat i stát — a tady bude třeba opustit půdu abstrakce a hovořit o socialistickém státu, neboť měl-li by tento stát ve své zahraniční kulturní politice toliko reprodukovat, co známe z nejrůznějších etap historie, ať už v tomto ohledu dobrých či zlých, nemělo by to valného smyslu.

Tedy dědictví, hodnoty minulé. Bude dobře vědět, co mohou a co nemohou. Napadá mi příklad: Je všeobecně známo, že vztahy mezi Francií a Sjednocenou arabskou republikou byly otráveny suezským dobrodružstvím a že francouzská vláda ve snaze zlepšit své vztahy k arabskému světu jako celku naráží jak na silné nacionalistické citění země, tak pochopitelně i na nejrůznější odrazy arabsko-izraelského sporu v jejím vědomí. A tu přichází velká kulturní akce se zcela zřetelně politickým podtextem, akce umožněná kulturními hodnotami starými mnoho tisíc let, a nejen hodnotami, ale i mýtem, který tyto hodnoty obestíral: v pařížském Grand Palais je vystaven Tutenchamonův poklad. Nevím, kdy naposled zažila Francie takovou doslova národní pouť ke kulturní-

mu dědictví, ale jisto je, že nesmírná publicita, jež výstavu provázela, i těžko popsatelný zájem návštěvníků se staly jevem zdaleka nejenom kulturním. A není patrně obtížné si spočítat, jak důležitý byl tento celonárodní úspěch, toto oživení představy Egypta jako kolébky světové kultury v hlavě průměrného Francouze, z hlediska budoucí politiky, která je v zájmu obou vlád. Neboť, a to na tomhle místě připomeňme, politika, i když vcelku není překážek, jež by bránily jejímu uskutečňování v takzvané politicko-diplomatické rovině, musí brát ohled na mínění národa. Kdykoli tak nečiní, mění se v dobrodružství s bezpečně špatným koncem.

Jiný příklad: Integroční proces, probíhající v ekonomicko-politickém směru v západní Evropě, potřebuje pochopitelně i kulturu, která by potvrdila, že tato integrace je v souladu s tisíciletými vazbami, a nikoli jenom okamžitým výmyslem pro potřebu těch nebo oněch. A protože tyto vazby nesporně existují, protože Evropa není zdaleka toliko pojem geografický, nýbrž i kulturní realita *par excellence*, patronuje Evropská rada už po léta řadu velkých mezinárodních výstav, v nichž skutečné kulturní hodnoty plus mýty a publicita pomáhají vnášet myšlenku evropanství do hlav kulturní i širší veřejnosti a jaksi tím potvrzovat, že to, co se už osvědčuje ekonomicky, má dávný základ ve vazbách tohoto typu. Taková byla i loňská vpravdě monumentální výstava ve Stockholmu věnovaná Kristině Švédské. O tom, jak moudře a dobře plnila svůj úkol, by se dalo dlouho hovořit.

Jednou z těchto moudrostí bylo, že se z Kristiny nedělala národní záležitost. Ano, byla švédská královna, byla dcerou Gustava Adolfa, pozvala na svůj dvůr Descarta, ale stejně je pravda, že odešla ze země, odvrátila se od víry, pro kterou zahynul její otec, prožila podstatnou část života v papežském Římě, kde měla vlastní dvůr atp. Švédové pochopili, že velikost Kristiny není v tom, že byla Švédka, ale v tom, že byla Evropanka, že jaksi přesáhla nejenom švédské hranice, ale i švédské poměry. Nikterak jim to nevedí a výsledek je, že nakonec — romantický mýtus tu ovšem hraje svou roli — Evropa považuje tuhle Švédku za svou

královnu, spojujíc ji už sama s její seversky exotickou vlastí.

Nepřipomínal bych to tu tak dlouze, kdybych si nemyslel, že náš národní komplex, komplex utlačovaného, věčně jen historií kopaného národa nám mnohdy brání učinit sami pro sebe víc, než bychom mohli. Způsob, jakým jsme naložili například s 550. výročí smrti mistra Jana Husa, této snad největší skutečně evropské postavy, kterou naše dějiny měly, je toho jedním z příkladů. Nebo je tu Komenský. Myslím, že i on je pro nás především exulantem, který na Růžovém paloučku naposledy pokynul rodné zemi a nikdy už nebyl víc než psancem bez domova, který v myšlenkách na ztracenou vlast mimochodem vytvořil i dílo. Přitom nám jaksi nevedí, že i z hlediska naší interní koncepce národních dějin stál Komenský od chvíle, kdy odešel ze země, na správné straně Evropy, na té, k níž bylo zřejmě našim zájmem se hlásit, že ta mu byla později daleko spíš vlastní než jezuita a Habsburky reformované a germanizované Čechy a Morava a že rozpomenout se na Komenského evropanství v tomto nejpozitivnějším smyslu by asi nebylo na škodu. Není to ani špatná tradice, ani špatná příležitost ukázat, jak právě Evropa se v určitých okamžicích stávala vlastní nejlepšími Čechů. A že tedy vzájemné spojení je jaksi historicky organické.

Jako bychom měli nějaký zvláštní zájem prezentovat se světu s akcenty na onu Ruritánii či shakespearovskou Bohemii či prostě plačící království české, jemuž bylo Evropou vytrvale ubližováno, až se k ní nakonec obrátilo zády. Jenže Evropa, a o té je nyní řeč, ví, že to tak není, že každý okamžik velkého kulturního vzepětí této země byl zároveň okamžikem pevného spojení s tím, co v tu chvíli bylo v Evropě nejlepší. Ať už to bylo spojení v prudké a nemilosrdné konfrontaci jako třeba na počátku století patnáctého, nebo v harmonii poloviny století čtrnáctého a jmenovitě celého období humanistického až k Bílé hoře.

Zkrátka, v dějinách kultury každého národa jsou argumenty pro to i ono. Domnívám se, že nejde jenom o to vědět, kdy sáhnout ke kterým, kdy a kde vynést kterou kartu. Je třeba znát i jejich vzájemnou hodnotu, vědět, v čem je síla a

v čem slabiny hry, kterou držíme v ruce. A tady se už dostáváme k dnešku.

S kulturou a jejími hodnotami se už mnohokrát v dějinách zacházelo nepoctivě a je dosti dobře známo, že to vždycky nakonec dopadlo spíš dobře pro kulturu a spíš špatně pro ty, kteří si z ní dělali služku, místo aby jí sloužili, seč jim stačily síly. Jezuité byli v tomhle mistry. Ne že by byli sami žádně kulturní hodnoty nevytvořili nebo nenapomohli jejich vzniku nebo alespoň uchování. Ale kolik podvodů mají na svém kontě, kolik falešných výkladů, provozovaných jen a jen k větší slávě Tovaryšstva. A výsledek? Vládu Tovaryšstva má lidstvo z větší části za sebou a kultura, ze které chtělo udělat služku svých zájmů, je chválabohu živa a zdráva a vysmívá se mu napříč stáletími. Neboť kultura, a to je její velice stálá vlastnost, slouží toliko těm, kteří oddaně slouží jí.

S touto mnohočetnou zkušeností minulosti dávné i nedávné přistupuje socialistický stát k vypracování koncepcí své vlastní kulturní politiky. Stát opírající se o myšlenky mužů, kteří jako nikdo před nimi dokázali v dějinách oddělit pravdu od lži, vysmát se mýtům, postavit se pověrám a dát člověku naději, že se stane sám sebou. Jejich vztah ke kultuře je dobře známý. Marx i Engels byli lidé hluboce vzdělaní a jako každý vzdělanec věděl, co krve a potu stojí každé dílo a jaká je tudíž jeho hodnota, i jaké jsou základní podmínky jeho vzniku a existence. Prožili mládí v onom Německu drobných knížectví, kde se dusilo všechno, co toužilo dál a výš a především kupředu, a leta zralosti v zemi nepochybně nejsvobodnější v tehdejší Evropě. Měli tedy dostatek vlastní zkušenosti, aby mohli celým svým dílem potvrdit hlavní úhelnou tezi v oblasti kultury a lidského myšlení: pravda je revoluční.

Nic tolik nezískává sympatie národům a jejich duchovnímu světu, jako odvaha k pravdě, odvaha k upřímnosti.

Ze všeho, co bylo řečeno, vyplývá, že má-li existovat zahraniční kulturní politika (záměrně užívám tohoto označení, protože termín „kultura-součást zahraniční politiky“ mi příliš zavání onou koncep-

cí kultury jako služebníka), musí existovat kultura. Taková kultura, která nebude pouhým odrazem cizích realit a převzatých vzorů, nýbrž kultura hluboce originální, provokující, přemýšlivá, pravdivá, prostě kultura, jež bude vlastním přínosem země a národa do pokladnice kultury světové. I o přítomnosti platí, co bylo řečeno o minulosti: lesk velkých kulturních hnutí, jež jsou zpravidla nekonformní, dopadá na stát a společnost, v jejichž rámci se zrodila, jen jsou-li dosti moudré, aby je netoliko tolerovaly, nýbrž aby je podporovaly a pyšnily se jimi. (Nebylo v dějinách takového kulturního hnutí, jež by, ať sebenekonzformnější, dokázalo podrýt základy státu a společnosti. To dělají, jak známo, zcela jiné síly a kultura může maximálně formulovat či shrnovat, co objektivně existuje.) Pochopitelně, v kultuře národů existují v každém okamžiku různé proudy, pohodlné i nepohodlné, konzformní i nekonformní, velké i malé. A záleží — ne z hlediska kultury, ale z hlediska státu — na tom, které z nich stát vepíše na svůj štít, případně na svou hrud. To za prvé.

Za druhé, a tady se znovu vrátíme k tomu, co už bylo řečeno — ostatně, veškerá minulá zkušenost by měla být od toho, aby přítomnost neopakovala chyby minulosti — kultura se nejlépe propaguje sama. Nejen svou kvalitou, ale autonomií svého působení, svých styků. Zahraniční kulturní politika tu nemá v zásadě odlišné úkoly od kulturní politiky vnitřní: maximálně napomáhat rozvíjení přirozených mezinárodních kulturních spojení a vazeb, vytvářet pro ně optimální podmínky, uvolňovat jim cestu všude, kde je tato cesta zarubaná. Kultura, kterou by stát vodil za ruku, by byla v mezinárodním styku vždycky podezřelá. To platí na všechny strany. Mysleme jen sami na sebe a hned uvidíme, že každý, kdo přichází z vlastní vůle a zájmu nebo koho jsme si sami objevili a poznali, je vítanějším hostem, dostane se mu vřelejšího přijetí i otevřenějšího slova, než ten, kdo přijíždí jako oficiální exponent té či oné vlády nebo politiky, či je nám jako takový odkudkoli dodáván. Nemysleme si, že jinde je tomu jinak, že pro nás platí výjimka. Kultura je svou nejvlastnější podstatou nezávislá, svobodná, a jen jako taková se může zcela oklikou a nepřímo stát dobrou

vyslankyní své země. Příklady? Každý čtenář jich sám vyjmenuje desítky.

Je tedy, a to za třetí, stát jenom buldozer, upravující cestu, vytvářející podmínky, otevírající dveře? Nikoli, i když především. Neboť kultura je nejenom potřeba, krev, živá voda, ale i luxus, a národy a státy bývají souzeny také podle toho, zda a v jaké míře jsou ochotny si tento přepych dopřát a vynaložit na něj část společenského bohatství. Platí tudíž, že v zahraniční kulturní politice přejímá stát náklady na takové kulturní styky, a chce-li — pronikání, jež kulturní prostředí jako autonomní složka národního života samo neunese. Sem patří především zřizování stálých kulturních expozitур v zahraničí, ať už jim říkáme ústavy nebo rady, velkorysá politika stipendií, jež má pro rozvoj národní kultury mimořádný význam (budiž podotknuto, že zejména kultura celé země, odkázaná na to, aby byla světu tlumočena, je ve svém mezinárodním dopadu převážně závislá na této politice a jejích výsledcích), zřizování nadací atd. atp. Ovšem, právě s ohledem na velkou citlivost kulturní veřejnosti na celém světě vůči všem druhům dirigismu a manipulace záleží velice na tom, aby tato řekněme finanční politika zcela očividně sledovala jediný cíl: pomáhat rozvoji mezinárodních kulturních styků. Jen tak totiž bude stát, země, národ z prostředků vynaložených tímto směrem skutečně profitovat. Politika opačná, vycházející z toho, že kultura je kuř, na kterém se dá jezdit, znamená vyhazování peněz oknem.

Za čtvrté, i když je to obsaženo rovněž v předchozím: Jako je ovzduší svobodného myšlení a tvoření podmínkou rozvoje kultury, je i pocit její maximální volnosti v mezinárodním styku tím jediným, co jí činí schopnou vývozu. Sebevětší dílo uvázané na řetězu nebo obklopené mračnem nedostatku volnosti a autonomie působí nakonec jenom jako velké umělecké dílo, a bude ho v tomto kontextu použito jako argumentu proti těm, kteří je uvázali a chtěli by se jím pyšnit. Tady platí do důsledků a obecně dialektický paradox: Toliko kultura zcela nezávislá na státu — což neznamená, že by neměla být moudrým státem bohatě dotována — dodává tomuto státu lesku kulturní mocnosti. Tohle pochopit je klíč k celé zahraniční kulturní politice, má-li to být politika

úspěšná a nikoli jenom čerpání rozpočtových prostředků a odškrtávání položek.

Zbývá otázka poslední, otázka ideologického zápasu. Nechci se jí tu zabývat v jejích teoretických aspektech, protože to je samostatné téma. Zajímá mne toliko v souvislosti s tím, co bylo řečeno. Především tedy je třeba se vzdát iluze, že kultura bude někdy ideologicky zcela homogenní. Přičí se to její podstatě i její roli. Jako zrcadlo, jako paměť i jako svědomí národa i země se prostě nevejde do žádné formy, směru ani doktríny, je tak mnohočetná a mnohotvářá jako život, jako země a jako národ a prochází všemi jejích proměnami. V tom je také její síla a hodnota. Kultura, skutečná kultura, nepodepisuje bianko směnky na budoucnost ani na přítomnost, vydává toliko svědectví, subjektivní svědectví člověka o tom, co bylo, a na základě lidské zkušenosti může nanejvýš buď věštit zkázu či prorokovat spásu a blaho (což, vzhledem ke zkušenostem, z nichž vychází, dělává pravá kultura jen zcela výjimečně a s mimořádným rizikem). Čím silnější, čím intenzivnější je však pocit kulturního prostředí jako celku, že existuje v podmínkách, jež jsou maximálně vhodné pro jeho rozvoj a přerůstají podobné podmínky kulturního prostředí jinde, tím spíše bude docházet k maximální shodě základních zájmových postojů mezi kulturou a společností, která pro ni tyto podmínky vytváří. Odolnost každé kultury vůči cizímu vlivu či pronikání, které jí může být eventuálně i nepřátelské, je vždycky přímo úměrná jejímu vlastnímu pocitu suverenity. Vůči tlakům a nátlakům jsou málo odolné toliko kultury, jež se v okamžiku zoufalství mohou domnívat, že nedosáhnou vlastními silami podmínek nutných k vlastní nezávislé existenci. Proto je pěstování pocitu suverenity kultury nikoli přednáškami, nýbrž vytvářením všech podmínek, z nichž pramení a roste, nejlepší záruka její odolnosti a integrity.

Zahraněční kulturní politika je tedy rovněž pouhým pokračováním kulturní politiky vnitřní. Není autonomní, nemůže víc než ona, je jí podmíněna, dána, definována, úspěchy kulturní politiky vnitřní jsou jediným předpokladem úspěchů kulturní politiky zahraniční. Totéž platí v oblasti teorie. Definovat jednu nelze bez definice druhé a omyly v definicích se

nutně přenášejí. Jako minula doba ryziho ekonomického liberalismu, který konec konců ponechal v zemích, kde byl nastolen, kulturu na pospas hře sil, jimž poskytl volné pole, minula i doba, kdy existence kulturní politiky, především vnitřní a odvozené i zahraniční, byla státem považována za cosi zcela neúčelného a zbytečného. Dnešní kapitalistické státy, a jmenovitě ty nejpokrokovější z nich, začínají své kulturní politice připisovat význam, který jí patří, a nejednou si tu počínají až kupodivu znamenitě. Myslí přitom většinou nikoli na to, jak uškodit jiným, ale na to, jak prospět sobě doma. A z výsledků, kterých na základě této úvahy dosahují, se rodí i prestiž, kterou získávají venku.

JSOU MEZINÁRODNÍ VZTAHY VĚDOU?

Alexandr Ort

Rychlý rozvoj společenských věd v poslední době a zvláště zahájená diskuse o politických vědách v Československu otevřely nové možnosti diskusím a výzkumu v oblasti mezinárodních vztahů.

Před odborníky se tyčí velký souhrn otázek teoretického charakteru, jejichž ujasnění by konec konců mělo umožnit konečnou odpověď i na základní otázku, jsou-li mezinárodní vztahy samostatnou vědou a nebo — jaké je postavení výzkumu mezinárodních vztahů v dnešním systému věd.

Konkrétní výzkum mezinárodních vztahů se provádí na mnoha místech, objevily se i pokusy o řešení řady teoretických problémů, avšak dosud není vyjasněna otázka zařazení výzkumu mezinárodních vztahů mezi ostatní společenské vědy. Odpověď na tyto otázky by měli dát především odborníci zabývající se výzkumem mezinárodních vztahů, neboť teprve po této odpovědi je možno požadovat některá opatření rázu administrativního, jako je uznání vědeckých hodnot v této oblasti, speciální výuky a podobně.

■

Pokusíme-li se hledat odpověď na tuto základní otázku, je třeba nejprve si ujasnit, co chápeme pod pojmem *mezinárodní vztahy*.

Právě tak minul čas mýtu o všemocnosti ideologie a o účelovosti veškerého kulturního počínání (jež se tak měnilo v počínání zcela nekulturní) a minula i doba, kdy se věřilo ve výlučně ideologicky definovanou kulturní politiku jako všelék. Socialistický stát musí mít kulturní politiku, vnitřní i zahraniční. A jako to, co podniká v oblasti ekonomické, ani jeho kulturní politika už nebude definována zásadní diametrální odlišností od západní praxe, nýbrž převezme to nejlepší, co tato praxe ve svých proměnách za dvě stiletá přinesla, a bude to rozvíjet směrem, kam se ona, podřízena stále ještě příliš diktátu peněžních vztahů, už povznést nemůže. Tak to asi myslel Marx.

Přidržíme-li se pojetí většinou používaného v západní literatuře, bylo by možno chápat mezinárodní vztahy ve smyslu mezinárodních vztahů politických, a pak je vcelku správná snaha zařadit jejich výzkum do oblasti politické vědy. Tak také činí značná část badatelů a tomu odpovídá i charakteristika, jíž se řídí UNESCO v přístupu k Mezinárodní asociaci politické vědy, která je jeho přidruženou organizací. Zde mezinárodní vztahy jsou zařazeny jako čtvrtý bod programu činnosti této organizace. Ten zahrnuje v podstatě čtyři okruhy otázek: první se týká politické teorie, druhý státního mechanismu, třetí politických stran, zájmových skupin a veřejného mínění, čtvrtý pak, který nás zvláště zajímá, shrnuje pod celkovým označením „mezinárodní vztahy“ tři oddíly: mezinárodní politiku, mezinárodní organizace a správu a mezinárodní právo.

Z rozdělení je na první pohled patrné, že jde o jistý kompromis, neboť k problémům nepochybně politického charakteru, které se skrývají pod pojmem mezinárodní politika, se připojuje určitý souhrn složitých otázek přenášejících některé problémy vnitropolitického života, jako například správu, do oblasti mezinárodní. Třetí část je nepochybně nejspornější, neboť i když připustíme, že mezinárodní právo se velmi podstatně liší od ostatních